

شناسه گزارش

عنوان :

اقتصاد دانش بنیان، راهی برای رسیدن به توسعه اقتصادی

تهیه کننده : محبوبه رفیعی امام

ناظر علمی: دکتر داود داودی

تاریخ انتشار: آبان ۱۴۰۰

واژه های کلیدی : توسعه، اقتصاد دانش بنیان، رشد اقتصادی، توسعه اقتصادی

نشانی : البرز، کرج، مهرشهر، بلوار ارم، بعد از سه راه شهرداری، نبش صد غربی، ساختمان آناهیتا، طبقه دوم

چکیده

در حال حاضر توسعه اقتصاد با دانش سنتی، دیگر امکان پذیر نیست. تجربه کشورهای توسعه یافته نشان داده است که دانش و فناوری، محور توسعه بوده و به ندرت می توان کشوری را یافت که توسعه آن مبنای دیگری داشته باشد. در عصر جدید، اقتصاد اطلاعات و دانش، به عنوان دو عامل مهم در تولید، جای سرمایه فیزیکی و انرژی را به عنوان عوامل اصلی تولید گرفته اند. اقتصاد جدید که اقتصاد دانش بنیان نام دارد بر تولید علم با هدف تجاری سازی آن تکیه می کند. اقتصادهای دانش محور امروزی تغییرات گسترده ای در شرایط اقتصادی، اجتماعی و فناوری جوامع ایجاد کرده اند.

باتوجه به اهمیت دانش و پتانسیل آن در تولید ثروت، تصمیم گیرندگان بسیاری از کشورها درصدد سازگار نمودن اقتصاد کشور خود با این سرمایه ارزشمند شده اند.

واژگان کلیدی: توسعه، اقتصاد دانش بنیان، رشد اقتصادی، توسعه اقتصادی

خلاصه مدیریتی

دانش به عنوان یکی از نیروهای بسیار موثر در تحولات اقتصادی اجتماعی به شمار می آید و به عنوان یک کالای عمومی محسوب می شود زیرا می توان دانش را بدون کاهش و استهلاک دیگران به مشارکت گذاشت. توجه به دانش در اقتصاد و رشد اقتصادی، موضوع جدیدی نیست در نظریات گذشته نیز، دانش و فناوری همواره مبحث مهمی در نظریات مربوط به رشد اقتصادی بوده است.

با توجه به اینکه در اقتصاد دانش بنیان، تولید، توزیع و کاربرد دانش و اطلاعات عامل و محرک اصلی رشد اقتصادی، تولید ثروت و اشتغال در تمامی فعالیت های اقتصادی است، فرایندهای خلق ایجاد و دانش، فراگیری و اکتساب آن، پخش و اشاعه و کاربرد عملی باید به دقت برنامه ریزی تا بازخورد بین فرایندهای مذکور، پیشرفت اقتصاد دانش بنیان را تضمین کند. توجه به نقش دانش در اقتصاد و رشد اقتصادی موضوع جدیدی نیست، به نحوی که آدام اسمیت در قرن هجدهم به نقش تخصص در تولید و اقتصاد توجه داشته است.

در عصر حاضر، اصطلاح اقتصاد دانش بنیان یا اقتصاد دانشی که توسط سازمان همکاری اقتصادی و توسعه مورد تأکید خاص در استراتژی توسعه ملل قرار گرفته، گویای تأکید در نقش دانش و فناوری در جریان توسعه اقتصاد است، از این رو می توان گفت در اقتصاد دانش بنیان به دانش از نظر کیفی و کمی با اهمیت تر از گذشته نگریسته شده است (ناظرمان و اسلامی فر، ۱۳۸۹:۳).

مقدمه

اهمیت دانش در اقتصاد دانش بنیان، پیشینه ی بلندی در ادبیات اقتصادی جهان دارد. آدام اسمیت در قرن هجدهم برای اولین بار بر نقش دانش در تقسیم کار، افزایش بهره وری و تولید اشاره کرد (Smith, A. 1776). پس از چالشهای فکری قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم و با جدی تر شدن رقابت اقتصادی میان کشورهای صنعتی جهان، شومپیتر ضمن تأکید بر نقش دانش در ابداع، نوآوری و پویایی اقتصاد، توجه به دانش را اساس تحول در اقتصاد معرفی کرد (Schumpeter, J. A., 1934).

اقتصادهای دانش بنیان بر تخصصی کردن، تحقیق، نوآوری و رهبری شکل گرفته اند. یکی از مشخصات اصلی چنین اقتصادهایی اتکای آن ها به فناوری های جدید اطلاعاتی مانند ICT¹ است که از جمله فناوری های با هدف عمومی است (Schiliro, 2012). بر اساس گزارش بانک جهانی بانک ارکان اساسی اقتصاد دانش بنیان، شامل نیروی کار تحصیل کرده، زیر ساخت فناوری اطلاعات و ارتباطات و ساختار اطلاعاتی، تحقیق و توسعه و رژیم نهادی است (World Bank, 2002).

¹ . Information Communication technology

بی تردید دسترسی به اهدافی همچون جایگاه برتر اقتصادی، رقابت مند شدن اقتصاد، رشد و توسعه پایدار و پرشتاب که در اسناد بالادستی و خط مشی های کلان کشور مورد تأکید قرار گرفته است، مستلزم درک شرایط محیطی اقتصادی نوین و توجه به ملزومات آن است.

اقتصاد دانش بنیان به عنوان، پیاده سازی و اجرای نقشه جامع علمی کشور و سازماندهی نظام ملی نوآوری به منظور ارتقاء جایگاه جهانی کشور و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش بنیان است. در واقع اقتصاد دانش بنیان اقتصادی است که مستقیماً بر مبنای تولید، توزیع و مصرف دانش و اطلاعات قرار گرفته باشد. نکته ای که باید همواره در نظر داشت این است که برای دستیابی به اقتصاد دانش بنیان، فقط تولید و توزیع اطلاعات و پرداختن به آموزش و پژوهش کافی نیست، بلکه نکته ی مهم به کارگیری آنها در استفاده از منابع اقتصادی به صورت پایدار است. به عبارت دیگر، کاربردی کردن دانش و استفاده ی مؤثرتر از آن در گسترش ظرفیت ها و ارتقای درجه ی بهره برداری از منابع است که تحقق یک اقتصاد دانش بنیان را ممکن می سازد.

تعاریف اصطلاحات

دانش؛ دانش کلیدی ترین منبع راهبردی برای توسعه اقتصادی در دنیاست. توسعه پایگاه های دانش به تغییر شکل اساسی ساختار رشد اقتصادی منجر شده است. دانش شامل جریانی از تجربیات، ارزشها، اطلاعات موجود و نگرشهای کارشناسی نظام یافته است که چارچوبی برای ارزشیابی و بهره گیری از تجربیات و اطلاعات جدید به دست می دهد. خلق، توزیع و استفاده از دانش برای توسعه در سطوح فردی، سازمانی، ملی، منطقه ای و جهانی بسیار مهم است (شفیع خانی و همکاران، ۱۳۸۵).

اقتصاد؛ اقتصاد علم تخصیص بهینه منابع محدود برای برآورده کردن هرچه بیشتر نیازهای بشر است و علم کشف رابطه بین پدیده های اقتصادی است. نیازهای بشر یا علاقه به توسعه و رفاه باعث پیدایش و رشد علوم به خصوص علم اقتصاد شده است (لطفعلی پور، ۱۳۸۳).

توسعه اقتصادی؛ توسعه اقتصادی به زبان ساده، به رشد اقتصادی همراه با تغییرات و تحولات کیفی در زندگی مادی و معیشتی تعریف شده است که البته در این تعریف ابعاد معنوی تکامل و تعالی انسانی نادیده گرفته می شود؛ بنابراین یک مفهوم کاملاً فیزیکی و مادی است. اصطلاح توسعه بطور کلی، معطوف به ارتقای سطح و کیفیت زندگی افراد و بهبود رفاه جامعه است و پایداری آن اشاره به استمرار این فرایند در طول نسلهای بشر دارد. بدین ترتیب، توسعه پایدار کلیه جنبه ها و ابعاد زندگی بشر را در برمی گیرد (Taylor, 1968).

اقتصاد دانش بنیان؛ اقتصاد دانش بنیان، طبق تعریف سازمان همکاریهای اقتصادی آسیا و اقیانوسیه (۲۰۰۰)، اقتصادی است که در آن تولید، توزیع و کاربرد دانش مهمترین پیشران رشد، خلق ثروت و ایجاد اشتغال در تمامی صنایع است. در این نوع اقتصاد به تعبیر سازمان همکاریهای اقتصادی آسیا و اقیانوسیه (۲۰۰۰)، تمامی بخشها و صنایع دانش بر می شوند. به همین دلیل اقتصادهای مدرن که هر روزه دانش بنیان تر می شوند، عموماً بر دارایی های ناملموسی چون دانش، نوآوری، تحقیق و توسعه متکی شده اند و از این طریق توسعه اقتصادی به بار می آورند (Schiliro, 2012).

طبق تعریف بانک جهانی، اقتصاد دانش بنیان (KBE²) شامل چهار رکن اصلی می‌باشد:

رژیم‌های اقتصادی و نهادی (نظام انگیزشی): فراهم‌کننده انگیزه‌های لازم جهت استفاده مناسب از دانش، تحریک خلاقیت‌ها و کارآفرینی و هم‌چنین محرکی برای ایجاد کارآمدی.

آموزش و توسعه منابع انسانی: برای وصول به یک جامعه با افراد متخصص، خلاق و انعطاف‌پذیر که تولید کننده، جذب کننده، نشردهنده و استفاده کننده مؤثر از دانایی باشند.

نظام کارای نوآوری و اختراعات: مشتمل بر بنگاه‌ها، مراکز تحقیقاتی، دانشگاه‌ها، مشاوران و سایر سازمان‌هایی که از ذخایر روز افزون دانایی جهانی بهره گرفته و آن را جذب و با نیازهای ملی / محلی وفق داده و تعدیل می‌کنند.

زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات: به منظور تسهیل فرایندهای ارتباطی و اطلاعاتی و هم‌چنین کسب و انتشار دانش (World Bank, 2002).

مولفه های اقتصاد دانش بنیان

اقتصاد جدید یا اقتصاد دانش بنیان به معنی اهمیت در حال رشد سرمایه انسانی در افزایش نوآوری برای رشد اقتصادی است. در این مفهوم از اقتصاد، سرمایه انسانی (آموزش و صلاحیت نیروی کار) جایگزین عوامل اصلی رشد اقتصادی - سرمایه و نیروی کار- شده است و به‌عنوان مهمترین شاخص آن معرفی می‌شود.

تولید و کسب دانش : تولید دانش، هدایت کننده و محرک اصلی رشد اقتصاد دانش محور محسوب می‌شود و شامل ارائه روش های نوین در علم و فناوری، اختراعات و نوآوری های جدید و توسعه تحقیقات قبلی می‌شود. در ایجاد و کسب دانش عوامل متعددی از جمله سرمایه گذاری، نیروی شاغل در بخش تحقیقات، امکانات و تجهیزات و زیرساخت های اجتماعی و اقتصادی مؤثر می باشند.

انتشار دانش: انتشار دانش از طریق فراهم کردن زیرساخت های ارتباطی مطلوب نظیر دسترسی به اینترنت، به اشتراک گذاشتن اطلاعات، ایجاد بانک های دانش، تعداد کاربران اینترنت، ضریب نفوذ موبایل و سیستم های ارتباطی در بخش های مختلف جامعه امکانپذیر می‌باشد. یکی از نکاتی که باید در انتشار دانش مورد توجه قرار گیرد، گسترش زیرساخت های توزیع دانش و اطلاعات در نقاط مختلف یک کشور از جمله در روستاها و شهرهای کوچک است که این موضوع نقش مهمی در هم افزایی و اثربخشی اقتصاد دانش محور خواهد داشت.

کاربرد دانش: کاربرد دانش به مفهوم استفاده از آن در تمامی ابعاد و بخش های جامعه است به طوری که در ایجاد ارزش افزوده، ایجاد ثروت و تولید ناخالص ملی و افزایش سطح رفاه اجتماعی مؤثر باشد(مصلح شیرازی و همکاران، ۱۳۹۰).

² . knowledge-based Economics

ویژگی های اقتصاد دانش بنیان

اقتصاد دانش بنیان به جای توانمندسازی فیزیکی، انتقال مواد خام یا شناسایی نیروی کار ارزان قیمت؛ عمدتاً بر به کارگیری ایده ها و فناوری تأکید دارد. در اقتصاد دانش بنیان، نوآوری و مرادده با تولیدکنندگان و مصرف کنندگان در تبادل دانش دبدندی شده و دانش ضمنی اتفاق می افتد. شکل گیری نظام های ملی نوآوری که در برگرنده جریانها و روابط بین صنعت، دولت و دانشگاه ها در توسعه علم و فناوری است یکی از عوامل مهم تعیین کننده این نوع از اقتصاد است. در اقتصاد دانش بنیان از نظرها و ایده های جدید حمایت می شود که منجر به خلق ایده های جدید خواهد شد. ایجاد بستر مناسب برای فعالیت های اقتصادی سرمایه گذاران و تشویق آنها در انتقال دانش در سطح بین المللی و تعامل با اقتصاد جهانی، از دیگر ویژگی های اقتصاد دانش بنیان است. در اقتصاد دانش بنیان بخش قابل توجهی از سرمایه گذاری به سمت بخش های دانش پایه و زیر ساخت های آن مانند زیر ساخت ICT³ سوق می یابد (قره گوزلو، ۱۳۹۳).

نتیجه گیری و پیشنهادات

انقلاب اطلاعات، زندگی و دنیای ما را دستخوش تحولات بسیاری کرده است. دانش و اطلاعات اهمیت دوچندان یافته و فناوری های جدید، محور تولیدات صنعتی کشورهای توسعه یافته شده است. اقتصاد دانش بنیان اقتصادی است که در آن خلق دانش و استفاده و بهره برداری از آن در جهت ایجاد ثروت و به تبع آن رشد و توسعه اقتصادی نقش غالب را ایفاء می نماید. در دنیای امروز شاهد تغییرات عمیق در اقتصاد کشورها هستیم. در واقع اقتصاد جدید بیانگر وجوه یا بخشهای یک اقتصاد است که در حال تولید یا به کارگیری ابداعات یا دانش جدید به منظور رسیدن به رشد اقتصادی بلند مدت می باشد. اقتصاد ایران با وجود شرایط تحریمی، و توجه به رشد اقتصادی از محلی غیر از سرمایه گذاری در طرحهای عظیم و سرمایه بر نفعی دارد، حرکت به سمت اقتصاد دانش بنیان گامی مثبت در جهت رسیدن به اهداف توسعه ای کلان کشور می تواند باشد. ایران برای ساخت اقتصاد دانش بنیان و کاهش شکاف توسعه خود با کشورهای پیشرفته، باید به توسعه دانش بنیان به عنوان یکی از راه های رشد و توسعه اقتصادی، توجه بیشتری نماید. سیاست گذاری و برنامه ریزی اثربخش برای توسعه اقتصاد دانش بنیان در ایران نیازمند شناخت وضعیت موجود و تحولات آن در مقایسه با سایر کشورها است. با توجه به اینکه در دنیای امروز، حذف اقتصاد تک محصولی و رسیدن به اقتصاد دانش بنیان، هدف جوامع پیشرفته و کشورهای در حال توسعه است، از این رو ایجاد و توسعه شرکت های دانش بنیان یکی از مؤلفه های رسیدن به توسعه اقتصادی مبتنی بر اقتصاد دانش بنیان محسوب می شود (انتظاری، محجوب، ۱۳۹۲).

³ . Information Communication technology

راهکارهای پیشنهادی جهت تحقق اقتصاد دانش بنیان:

- توجه به فناوری اطلاعات و ارتباطات به عنوان پایه مرکزی زیرساخت های اقتصاد دانش بنیان؛
- تامین سرمایه انسانی لازم برای اقتصاد دانش بنیان، از طریق توسعه دانشگاه های صنعتی و فناوری پیشرفته و حمایت از بخش خصوصی، تشویق دانشگاہیان و اساتید برای مشارکت در مراکز رشد؛
- تشویق کارآفرینی و تقویت بخش مولد اقتصاد برای دستیابی به اقتصاد دانش بنیان؛
- تجاری سازی فعالیت های پژوهش و توسعه؛
- گسترش متوازن کانونهای رشد علم و فناوری، گسترش شرکت های دانش بنیان، توسعه پارک های علم و فناوری و ایجاد محیط مناسب برای انجام فعالیت های اقتصادی و سرمایه گذاری از طریق افزایش امنیت اقتصادی؛
- ایجاد امکان دسترسی مطمئن، سریع و ارزان به اینترنت و افزایش امکانات مخابراتی.

منابع :

۱. انتظاری، یعقوب؛ محجوب، حسن(۱۳۹۲)، تحلیل توسعه اقتصاد دانش بر اساس سند چشم انداز ۱۴۰۴، راهبرد فرهنگ، ۲۴: ۶۵-۹۷.
۲. شفیع خانی، محمد و استپری، روح الله، مدیریت دانش در سازمان، نشریه صنعت خودرو، شماره ۹۸، ۱۳۸۵.
۳. قراگوزلو، مهدی(۱۳۹۳). تبیین اقتصاد دانش بنیان و نقش آن در اقتصاد مقاومتی.
۴. لطفعلی پور، محمدرضا(۱۳۸۳). "علم اقتصاد، مکتب اقتصادی و سیستم اقتصاد اسلامی"، مجله دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانش اصفهان، سال شانزدهم، شماره ۳ و ۴، ص ۸۹ تا ۱۰۶.
۵. مصلح شیرازی، علی نقی؛ رجبی، احمد (۱۳۹۰). سنجش کارایی گذار از اقتصاد سنتی به اقتصاد دانش محور در کشور چین با استفاده از روش تحلیل پوششی داده های متقاطع و ارائه راهکارهای مطلوب در ایران، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی - شماره ۵۹ تابستان - ۱۳۹۰.
۶. ناظمان، حمید؛ اسلامی فر، علیرضا (۱۳۸۹). اقتصاد دانش بنیان و توسعه پایدار (طراحی و آزمون یک مدل تحلیلی داده های جهانی)، دانش و توسعه، سال هجدهم، شماره ۳۳، صص ۱-۳۳.
7. Chenery, H.B. & L. Taylor (1968), "Development Patterns Among Countries & Over Time," The Review of Economics & Statistics, Vol.50, No.4, pp. 391-416.
8. Schumpeter, J. A. (1934). The theory of economic development: An inquiry in to profits, capital credit, Interest and the business cycle. Cambridge: Harvard Business Press.
9. 72. Smith, A. (1776). An Inquiry into the Nature and the Causes of the Wealth of Nations. In Campbell, R.H., & Skinner, A. S. (Eds.). Indianapolis: Liberty.
10. Schiliro, D. (2012), "Knowledge-based Economies and the Institutional Environment", Università degli Studi di Messina, 1-13.
11. World Bank (2002). "Constructing Knowledge Societies: New Challenges for Tertiary Education", Washington D.C.